

HEILIGEN MET VUILE HANDEN

Lezing in het kader van 'Denken in de Driehoek'

25 november 2015

Aartsbisschop Joris Vercammen

Het gaat in deze lezingenreeks over wat heilig is, en heiligheid. De vorige keer hoorden we hier hoe het heilige in het gewone te vinden kan zijn, hoe het gewone, met andere woorden, buitengewoon kan zijn – kan worden – en het buitengewone – daarmee wordt dan het religieuze bedoeld – heel gewoon kan worden. Dat heeft te maken met incarnatie en inwoning, reageerde prof. Jos Moons op het verhaal van prof. Jan Visser. God komt naar ons toe en woont in onze realiteit.

Het is het ongewone dat in het gewone te vinden is, of het Oneindige in het eindige (l'in-fini). Het gaat om ervaringen die het leven op hun kop zetten. Zoals die 'tien seconden mystieke ervaring' van Nelson Mandela in de nacht van 8 februari 1965 waarin het hem gegund is op een bepaalde wijze zijn hele verdere leven te zien, te schouwen. Huub Oosterhuis beschrijft deze ervaring van Mandela ook en voegt eraan toe: "Ik kan mij geen enkele vorm van volharding denken, gene enkel duurzaam engagement, zonder tien seconden mystieke ervaring. (...) Je weet het zeker.(...)Dat het is zoals het is, en dat het anders moet, en dat het anders kan, (...). Zeker weten, tien seconden; dan jaren van niet weten en van mystiek 'en toch'." (Red hen die geen verweer hebben, p. 32-33)

Visser had het hier vorige keer – in navolging van Charles Taylor – over een paradigmawissel die zich voltrekt in je leven, 'één die de centrale issues van het leven gaat bepalen' zei hij. Het gaat om een doorbraak die meer is dan een zuiver subjectieve ervaring. Het is de doorbraak van het 'Gans Andere', het totaal onverwachte en daarom ook niet altijd gewenst.

Zoals Martinus van Tours die opeens met een naakte arme man geconfronteerd wordt. Hij deelt met de man die haast omkomt van de vrieskou zijn officiersmantel. Het valt te veronderstellen dat hij zich niet van te voren voorgesteld had welke impact die ervaring zou hebben. Het is een mystieke ervaring (Christus verschijnt hem in de nacht), hij laat zich dopen en verlaat het leger om monnik en missionaris te worden.

Belangrijk om te zien: wij zitten niet te wachten op de confrontatie met de vreemdeling! De vreemdeling die ons leven/onze wereld binnenkomt is altijd ongewenst. Hij is ongewenst voor ons, want hij haalt onze plannen overhoop. Maar het is goed te bedenken dat het ook voor hem/haar een ongewenste situatie is: hij/zij heeft er ook niet om gevraagd om in deze benarde situatie terecht te komen. Zie de parabel van de barmhartige Samaritaan: alle vier gaan ze op reis, alle vier hebben een doel en bij alle vier wordt dat doel gedwarsboomd. Bij de gewonde door het feit dat hij overvallen werd, bij de anderen door het feit dat ze de gewonde op hun weg vinden.

Volgens Levinas is dat 'gedwarsboomd worden in je eigen doelen' het centrale kenmerk van de ander. Niet dus het feit dat ik zo edelmoedig zou zijn om mij te laten raken, nee, ik word eenvoudigweg geraakt. Ik word voor mijn verantwoordelijkheid gesteld, en die gaat aan mijn vrijheid vooraf. "ze doorkruist de zingeving die ik autonoom zelf had vooropgesteld." Zegt Levinas (1972) en zo zegt hij ook: "mensen wensen kinderen, maar krijgen niet de kinderen die ze wensen." (1961 – Burggrave 134). De ander ontsnapt dus aan mijn wens en precies daarom is de ander mijn leermeester. Ieder ouder weet er trouwens van mee te spreken: je bent vader/moeder, maar je wordt het gaandeweg ook altijd meer.

Wat in de parabel van de 'barmhartige Samaritaan' gebeurd is interessant. De Schriftgeleerde stelt de vraag wie de naaste is van deze man. Hij denkt in categorieën van mensen.

[Er werden trouwens in het jodendom verschillende soorten vreemdelingen onderscheiden: de zakenlui bv. die in het land komen als vreemdeling om er handel te drijven (nokri), mensen die hun toevlucht zoeken in Israël omdat ze in nood zijn, behoeftig zijn, op dit laatste ligt meer de klemtoon dan op het feit dat

ze buitenlanders zijn (vluchtelingen dus, de gerim), en er zijn ook nog de vreemdelingen die vijand zijn (de zarim, Samaritanen behoorden tot deze categorie).]

De verteller verandert subtiel de vraag echter. Hij vraagt niet naar het object van de naastenliefde, maar naar het subject. Niet aan wie naastenliefde werd bewezen is belangrijk, maar dat ze werd bewezen. De vraag van de Schriftgeleerde was: Wie is mijn naaste? De vraag van Jezus is: wie van deze drie lijkt u de naaste te zijn van de man die in handen van rovers gevallen is? In het antwoord gaat het om de daad van de solidariteit: 'die hem barmhartigheid heeft bewezen'.

Verantwoordelijkheid en barmhartigheid beginnen altijd met een crisis. De Samaritaan wordt geraakt tot in zijn ingewanden (ik slaap er niet van, ik ben er ziek van, het maakt me misselijk...). De ander is altijd degene die mijn leven stoort. De lijdende is de ander die mijn leven totaal verstoort met zijn/haar afhankelijkheid. 'afhankelijkheid' is het woord dat we niet willen horen, we willen het zelf niet zijn en we willen al helemaal niet dat een ander afhankelijk zou zijn van ons. En toch zijn we afhankelijk van elkaar.

Die crisis is dus de paradigmawissel waarover Taylor het had. Het is het Oneindige dat zich aan je opdringt, stelt Levinas. De directheid van de ervaring, van het feit dat ze mijn hele zijn, wezen mobiliseert en dat uitnodiging is tot concreet antwoord maakt dat deze ervaring van de ander mij uit mezelf haalt, boven mezelf uittilt. Het maakt deze ervaring tot een religieuze ervaring dus.

Het doet me denken aan Abraham Heschel die beschrijft hoe wij het wezen van God niet kunnen kennen, maar slechts de pathos van God. Het gaat dan om de vraag wat wij doen met Gods betrokkenheid'. Met Gods zorg voor de wereld. "Door zich tot God te wenden, ervaart de mens hoe God zich tot hem wendt", schrijft Heschel. In de ontmoeting met de ander wordt die toewending ervaarbaar.

Ik geloof niet dat je draagvlak kunt creëren met een moralistische benadering. We zijn dus te moralistisch. Onze goede daden vloeien voort uit de ambities die we hebben. Geconfronteerd met de vluchtelingen vinden we dat we een bepaalde standaard van opvang moeten halen, maar eveneens dat er beperkingen zijn aan wat we dragen kunnen. End a tis ook wel zo, maar het blijft bij de instrumentele benadering (waar we zo goed in zijn!) . Maar als we het toelaten dat we gewoon geraakt worden, dan pas komt er een bron van solidariteit en mededogen in ons vrij waarbij misschien wel dezelfde dingen gebeuren, maar wel op basis van een diep gevoelde gelijkwaardigheid en acceptatie van de ander. Er moet wel wat gedaan worden. Het lijden wordt in de bijbel nooit gemystificeerd, het is concreet en het vraagt om concrete maatregelen ter leniging. 'werken van barmhartigheid'!

En dan kijk is naar de vele en vele vrijwilligers die zich inzetten voor vluchtelingen en asielzoekers, naar het grote leger mantelzorgers, naar toegewijde leraren, naar de solidariteit van burens, naar de bloemenzee als een kind is vermoord, enz. enz. en ik sta in bewondering voor de 'kleine goedheid' die als het ware spontaan uit het hart bewezen wordt.

Levinas beschrijft deze 'kleine goedheid', die vooral niet verward mag worden met een burgerlijk taboe op de strijd voor een meer eerbare samenleving. Integendeel: ze is er de bron van. En bovendien kan geen enkele structurele aanpak en georganiseerde strijd voor verandering zonder de geweten van personen. Want elke strijd en elk systeem kan perverteren en het zijn alleen mensen die de 'stille tranen' van andere mensen kunnen opmerken.

[“In de verhouding van de ene mens tot de ander blijft de goedheid mogelijk, ook al kan ze nooit een regime, een georganiseerd systeem of een sociale institutie worden. Elke poging om het menselijke helemaal en finaal te organiseren is tot mislukken gedoemd. Het enige wat levendig overeind blijft, is de goedheid van het dagelijks leven: de kleine goedheid. Zij is bescheiden, zonder triomf. Ze staat buiten elk systeem, boven elke religie, voorbij elke sociale organisatie. Ze is gratis, en juist daardoor eeuwig. Het zijn gewone mensen, de zwakken, die haar verdedigen en ervoor zorgen dat ze doorgaat van de ene mens naar de andere mens, al staat ze weerloos tegenover de macht van het kwaad. Hij lijkt alsof het 'simpele zielen' zijn die een wereldbrand willen blussen met petieterig waterpeetje. Toch houdt de schamele goedheid stand. Ze is zoals een grassprietje dat platgetraft wordt n zich geruisloos maar hardnekkig weer opricht. Het is een 'gekke goedheid', maar ze is tegelijk het meest menselijke in de mens. Ze tekent en bepaalt de mens ondanks zijn onvermogen. Ze is machteloos, maar mooi als de morgendauw. Ze wint nooit maar wordt ook

nooit overwonnen.” (Levinas, 1995, cit Burggraeve p. 143)]

Deze ‘kleine goedheid’ is de vonk van de Oneindige in de mens (L’Infini dans le fini). Het Oneindige valt niet met het eindige samen, maar woont erin. “We zijn in ons wezen, in geest en lijf en leden, tot in ons ingewand geraakt en in beweging gezet door Iets of liever door Iemand die ons op de ander afstemt.”(- Burggraeve 144)

Maar nu vind ik het gevaar groot dat onze politiek, onze neo-liberale politiek, roofoverval pleegt op deze ‘kleine goedheid’ en deze manipuleert voor eigen gewin. Zo vertrouw ik het concept van de zgn. participatiesamenleving niet helemaal omdat ik het teveel bepaald weet door bezuinigingen en dus door gebrek aan solidariteit. Ik denk inderdaad dat deze aanpak het draagvlak onder de opvang van vluchtelingen doet wegsmelten. Als mensen zich in hun afhankelijkheid van anderen niet tegemoet getreden voelen, dan wordt het moeilijker om zelf ook in te gaan op het appel dat anderen op je doen. Alhoewel, juist van armen leren we vaak die echte solidariteit.

Het probleem van het draagvlak vind ik dus een probleem van het gebrek aan ruimte voor de mystieke ervaring die de verschijning van de ander – de medemens in nood – in mij teweeg kan brengen. Daardoor krijgt ook die ‘kleine goedheid’ te weinig ruimte. De mystieke ervaring van de ander is dus een religieuze ervaring, die zich met een zodanige directheid aan mij voltrekt dat ze zich als het ware nestelt in mijn ingewanden waar ze haast automatisch de moed tot solidariteit wekt. Kerken dragen een grote verantwoordelijkheid om ruimte te blijven maken en op te eisen voor deze ervaring.

Iets van dat alles vond ik terug in de verklaring van de kleine organisatie voor vluchtelingen van de Franse Protestantse kerken (“La Cimade”), na de aanslagen van 13 november:

“Het afschuwelijke gezicht van dodelijk geweld, waaraan zoveel mannen en vrouwen op de wereld bekend zijn, heeft zich in de nacht van 13 november ook getoond in het hart van Parijs. Heel onze samenleving werd erdoor geraakt, zonder onderscheid van leeftijd, cultuur of origine. Men had het gemunt op het leven zelf, plaatsen van samenzijn en verbroedering waren het doelwit.” Aldus begint de verklaring van het Franse migrantenplatform dat in hetzelfde weekend op 45 plekken in Frankrijk een groot vluchtelingenfestival organiseerde. “De menselijkheid komt via de ander” is het thema van het festival. De organisatoren zijn er zich van bewust dat eerder het tegenovergestelde in de hoofden van de Fransen zal opkomen: “de onmenselijkheid komt via de haat van de ander”.

Maar, mensen horen bij elkaar, ze zijn aan elkaar toevertrouwd om elkaar op te bouwen. Mensen kunnen niet zonder elkaar, niet zonder de vreemde ander die uitnodiging is om boven jezelf uit te stijgen. Precies dat mensen zich kunnen geven voor het levensgeluk van een ander, is een glimp van die goddelijke vonk die ieder van ons in zijn en haar hart draagt. En er is geen andere uitweg uit de angst dan de opbouw van een solidaire samenleving die open staat op ‘de ander’, hoe anders en vreemd die ons ook moge voorkomen.